

Rafał Szymanowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: rafal.szymanowski@amu.edu.pl

**NIEMCY JAKO KOORDYNOWANA
GOSPODARKA RYNKOWA.
WYMIARY TRANSFORMACJI
I PERSPEKTYWY ROZWOJU**

**GERMANY AS A COORDINATED
MARKET ECONOMY.
DIMENSIONS OF CHANGE AND PROSPECTS
FOR THE FUTURE**

DOI: 10.15611/pn.2015.407.08

Streszczenie: Przedmiotem artykułu są zmiany, jakie nastąpiły w niemieckim modelu koordynowanej gospodarki rynkowej od początku XXI wieku. Za najważniejsze z nich uznano: reformy Agendy 2010, wzrost roli zewnętrznej polityki ekonomicznej w polityce zagranicznej Niemiec oraz rozwiązania instytucjonalne, takie jak jednolity rynek wewnętrzny oraz strefa euro, które stworzyły jakościowo nowy kontekst funkcjonowania gospodarki Niemiec. Przedstawiając perspektywy rozwoju modelu koordynacyjnego, postawiono tezę, że zmiany w gospodarce niemieckiej następować będą przede wszystkim pod wpływem presji ze strony pozostałych państw europejskich, w tym zwłaszcza partnerów z Unii Gospodarczej i Walutowej, a także w odpowiedzi na problemy wewnętrzne, takie jak konieczność modernizacji infrastruktury czy zwiększenie inwestycji oraz wzrostu płac. Badanie prowadzone jest metodą jakościową i odwołuje się do perspektywy instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu (*varieties of capitalism*).

Słowa kluczowe: koordynowana gospodarka rynkowa, niemiecki model społeczno-gospodarczy, instytucjonalna różnorodność kapitalizmu, Agenda 2010, strefa euro.

Summary: The research focuses on the changes in the German model of coordinated market economy (CME) which have occurred since the beginning of the twenty-first century. In the article the most important changes were described: 1) the reforms of Agenda 2010 2) an increasing role of the external economic policy in German foreign policy and 3) institutional arrangements, such as the Single European Market and the Eurozone, which created a qualitatively new context for the German economy. As far as the outlook for the coordinated market economy in Germany was considered, it was stated that changes in the German model would occur primarily due to the pressure from other European countries, especially partners from the Economic and Monetary Union (EMU) as well as in response to internal problems

such as the need for the modernization of German infrastructure, increase in investments and wage growth. The survey was conducted by a qualitative method and refers to the scientific perspective of varieties of capitalism.

Keywords: coordinated market economy, German socio-economic model, varieties of capitalism, Agenda 2010, Eurozone.

1. Wstęp

Niemcy w typologii modeli instytucjonalnych współczesnych gospodarek rynkowych stanowią przykład koordynowanej gospodarki rynkowej (*coordinated market economy*, CME). Przedmiotem badania są zmiany, jakie nastąpiły w niemieckim modelu społeczno-gospodarczym od początku XXI wieku. W artykule są one rozpatrywane na trzech płaszczyznach. Pierwszą z nich stanowi Agenda 2010 – największy od czasów zjednoczenia pakiet reform niemieckiego państwa dobrobytu (*welfare state*), rynku pracy i siatki zabezpieczeń społecznych. Druga płaszczyzna dotyczy transformacji niemieckiej polityki zagranicznej, w tym zwłaszcza rosnącej roli tzw. zewnętrznej polityki ekonomicznej. Trzecia wiąże się z rozwiązaniami instytucjonalnymi, takimi jak jednolity rynek wewnętrzny oraz strefa euro, które stworzyły jakościowo nowy kontekst funkcjonowania gospodarki Niemiec w Europie. W artykule sformułowano tezę o fundamentalnym przekształceniu niemieckiego modelu społeczno-gospodarczego. Najważniejsza zmiana, jaka nastąpiła w ciągu ostatnich lat w niemieckim modelu koordynowanej gospodarki rynkowej, polega na jego strukturalnym powiązaniu w wyniku reform wewnętrznych, mających na celu wzrost międzynarodowej konkurencyjności gospodarki niemieckiej (Agenda 2010), nacisku na zewnętrzną politykę ekonomiczną, a także poprzez rozwiązania instytucjonalne, takie jak wspólna waluta i jednolity rynek wewnętrzny, z procesami zachodzącymi w pozostałych państwach europejskich, w tym zwłaszcza w państwach południowych. Na początku pracy przedstawiono źródła historyczne modelu koordynowanej gospodarki rynkowej w Niemczech oraz główne założenia perspektywy instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu, a także typologię modeli instytucjonalnych gospodarek rynkowych, w tym dwa przeciwstawne modele: liberalne gospodarki rynkowe (*liberal market economies*, LMEs) oraz koordynowane gospodarki rynkowe (*coordinated market economies*, CMEs). W głównej części artykułu zaprezentowano najistotniejsze zmiany w niemieckim modelu koordynowanej gospodarki rynkowej oraz perspektywy jego rozwoju w przyszłości.

2. Niemcy jako „państwo rozwojowe”

Źródła historyczne modelu koordynowanej gospodarki rynkowej sięgają początków niemieckiej państwowości w drugiej połowie XIX wieku. Okres historyczny, w którym państwo włączyło się w globalny system kapitalistyczny, w dużym stopniu

wpływa zarówno na system polityczny, jak i model instytucjonalny gospodarki, jakie zostały w danym państwie ukształtowane. Wskazuje się w tej kwestii na następującą zależność: im później kraj rozwija swoje struktury polityczne i gospodarcze, stając się częścią międzynarodowego obiegu handlowego, tym większy jest rozmiar aparatu państwowego i stopień jego ingerencji w procesy gospodarcze.

Państwa późno rozwijające się (*late developers*) przyjmują rolę pośrednika pomiędzy różnorodnymi interesami przemysłowymi, handlowymi i rolniczymi oraz ubezpieczyciela od ryzyka, jakie wiąże się z inwestowaniem dużego kapitału, aby móc konkurować z państwami wcześniej uprzemysłowionymi i wyżej rozwiniętymi [Blyth 2013, s. 134]. Z powyższych powodów typ państwa ukształtowany w takich warunkach określa się jako „państwo rozwojowe” (*developmental state*). Współcześnie termin ten najczęściej odnosi się do państw azjatyckich, wskazując na widoczną w tym regionie aktywną rolę państwa w gospodarce, przejawiającą się w kreowaniu rynków, stymulowaniu popytu, przekierowywaniu przewag konkurencyjnych z niskich płac lub surowców na branże efektywnościowe [Wade 2013]. Jak wskazują badacze, Niemcy były pierwszym państwem rozwojowym w historii. Nie mogąc czerpać z przywilejów pierwszej rewolucji przemysłowej oraz relatywnie słabej konkurencji międzynarodowej (jak Wielka Brytania) ani z korzyści związanych z geograficzną izolacją i rozległą granicą wewnętrzną (jak Stany Zjednoczone), Niemcy musiały wypracować inny model instytucjonalny [Blyth 2013, s. 134]. W konsekwencji od początków swojej państwowości w większym stopniu regulowały rynek i silniej ingerowały w procesy gospodarcze niż typowe państwa liberalne. Wskazuje się, że trwałą cechą charakterystyczną niemieckiego rozwoju był m.in. nacisk na ograniczanie konsumpcji i wzrost oszczędności, aby umożliwić inwestycje przemysłowe na dużą skalę w celu redukowania dystansu rozwojowego wobec Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. To właśnie w ramach ukształtowanego w drugiej połowie XIX wieku państwa rozwojowego w Niemczech zrodziły się później idee ordoliberalizmu oraz społecznej gospodarki rynkowej (*Soziale Marktwirtschaft*).

3. Niemcy jako koordynowana gospodarka rynkowa

Model instytucjonalny gospodarki rynkowej w Niemczech, odmienny od liberalnych rozwiązań znanych z USA i Wielkiej Brytanii, stał się przedmiotem badań w ramach perspektywy instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu (*varieties of capitalism*, VoC). Peter Hall i David Soskice w pracy *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage* zbadali odmienne modele instytucjonalne gospodarek rynkowych [Hall, Soskice 2001]. Uszeregowali poszczególne narodowe systemy społeczno-gospodarcze na skali koordynacji i wyróżnili dwa przeciwstawne typy: liberalne gospodarki rynkowe (*liberal market economies*, LMEs) oraz koordynowane gospodarki rynkowe (*coordinated market economies*, CMEs). Koordynowane gospodarki rynkowe charakteryzują się wysokim stopniem

koordynacji procesów gospodarczych poprzez mechanizmy nierynkowe, podczas gdy gospodarki liberalne niskim. W typologii modelowym przykładem gospodarki liberalnej są Stany Zjednoczone, a koordynowanej Niemcy. Pomiędzy tymi dwoma idealnymi typami rozciąga się całe spektrum państw o odrębnych rozwiązaniach instytucjonalnych, bliższych modelowi liberalnemu bądź koordynowanemu. Do grona liberalnych gospodarek rynkowych zakwalifikowano państwa anglosaskie, natomiast za gospodarki koordynowane uznano oprócz Niemiec także Austrię, Szwajcarię, kraje Beneluksu, państwa skandynawskie i Japonię.

Perspektywa badawcza zaproponowana przez Halla i Soskice'a skupia się na przedsiębiorstwie jako podstawowej jednostce analizy. Przedmiot badań stanowią m.in. sieć i stopień powiązań firm z ich otoczeniem instytucjonalnym, sektorem publicznym i agencjami regulacyjnymi; sposoby, w jakie przedsiębiorstwa wykorzystują kapitały znajdujące się w sferze społecznej; systemowe rozwiązania dotyczące transferu technologii, rynku akcji i pozyskiwania kapitału, ustalania wysokości wynagrodzeń czy szkoleń zawodowych dla pracowników. Warto dodać, że w debacie wokół perspektywy instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu wskazano na ograniczenia tego podejścia naukowego. Stwierdzono, że jak każda wielka teoria propozycja Halla i Soskice'a czyni nadmierne generalizacje; jest zbyt mocno zakorzeniona w paradygmacie przemysłowym, przez co nie dostrzega rosnącego wpływu branż usługowych na współczesną gospodarkę, a baza empiryczna do budowy teorii jest ograniczona do niewielkiej grupy państw anglosaskich, Europy Zachodniej i Północnej oraz Japonii [Jasiecki 2013, s. 71-90]. Warto również zauważyć, że w ciągu ostatnich lat rozwijane są próby integracji badań nad narodowymi instytucjami kapitalistycznymi i modelami instytucjonalnymi gospodarek rynkowych z analizą systemów politycznych poszczególnych państw [Markowski 2014, s. 66]. Zdaniem części badaczy kształt współczesnych polityk sektorowych i horyzontalnych prowadzonych przez państwa wynika z istniejącego w nich systemu politycznego.

Jak wcześniej stwierdzono, Niemcy to w perspektywie instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu modelowa gospodarka koordynowana. W państwie tym występuje gęsta sieć powiązań łączących głównych aktorów gospodarczych charakterystyczna dla modelu koordynowanego. Istnieją rozbudowane mechanizmy dialogu społecznego oraz instytucje pomocy publicznej. Fluktuacja na rynku pracy jest mniejsza niż w państwach liberalnych z powodu systemu zwiększania wynagrodzenia pracowników wraz z większym stażem pracy i wzrostem kwalifikacji (tzw. płaca senioralna). Dzięki temu przedsiębiorstwa inwestują w podnoszenie specjalistycznych kwalifikacji pracowników zgodnych z profilem działalności firmy. Poziom wynagrodzeń w poszczególnych branżach ustalany jest w ramach przetargu płacowego. Istnieją silne związki zawodowe i reprezentacje pracownicze, które negocjują wzrost płac z przedstawicielami pracodawców. Bieżąca rentowność firmy i wycena akcji odgrywają mniejszą rolę w procesie podejmowania decyzji przez menedżerów niż w modelu liberalnym. Kapitał często zależy od reputacji kierownictwa, a nie od kryteriów preferowanych przez rynek finansowy. Transfer technologii dokonuje się po-

przez liczne powiązania firm z sektorem badawczo-rozwojowym wspieranym ze środków publicznych. Przy podejmowaniu decyzji poszukuje się rozwiązań kompromisowych, co widać nie tylko w stylu zarządzania firmami, ale również na poziomie systemu politycznego.

W Niemczech zachodzi zbieżność między szeregiem rozwiązań systemu koordynacyjnego w gospodarce (w tym m.in. działaniami publicznymi nastawionymi na współpracę wielu aktorów gospodarki, instytucjami dialogu społecznego, mechanizmami negocjacji płacowych, konsensualnym stylem zarządzania przedsiębiorstwami) a systemem politycznym, w ramach którego dąży się do kompromisu między głównymi siłami politycznymi. Najbardziej znaczące projekty polityczne uchwalone przez parlament w ostatnim czasie, takie jak wprowadzenie ustawowej płacy minimalnej na poziomie centralnym czy kwoty dla kobiet w radach nadzorczych firm notowanych na giełdzie, są wynikiem porozumienia między dwiema najważniejszymi partiami tworzącymi tzw. wielką koalicję.

4. Pakiet reform Agenda 2010

Sukces niemieckiego modelu koordynowanej gospodarki rynkowej na tle innych modeli społeczno-gospodarczych nie jest tylko skutkiem systemowego kryzysu w strefie euro i relatywnego osłabienia europejskich partnerów Niemiec. Osiągnięcia gospodarcze Niemiec w ostatnich latach, które wywindowały je na pozycję niekwestionowanego mocarstwa ekonomicznego w Europie, mają trzy główne źródła. Są to reformy wewnętrzne przeprowadzone na początku XXI wieku w ramach tzw. Agendy 2010, rosnąca rola zewnętrznej polityki ekonomicznej oraz architektura instytucjonalna Unii Gospodarczej i Walutowej, w tym utworzenie wspólnej waluty europejskiej i jednolitej polityki monetarnej.

Agenda 2010 obejmowała pakiet reform rynku pracy i ustawodawstwa socjalnego. Była to największa przebudowa niemieckiego państwa dobrobytu (*welfare state*) od zjednoczenia Niemiec, a zdaniem części badaczy, nawet od początków społecznej gospodarki rynkowej (*Soziale Marktwirtschaft*) i cudu gospodarczego lat 50. XX wieku (*Wirtschaftswunder*), w których to RFN udało się osiągnąć stan pełnego zatrudnienia. Agenda 2010 miała na celu zwiększenie poziomu zatrudnienia w gospodarce, aktywizację bezrobotnych, ograniczenie liczby osób pobierających zasiłek oraz lepszą integrację polityki społecznej z polityką gospodarczą. Stworzono możliwość podjęcia zatrudnienia w ograniczonym wymiarze czasowym przy zarobkach nieprzekraczających 400 euro miesięcznie w zamian za zwolnienie z podatku i obniżoną składką na ubezpieczenie społeczne pokrywaną przez pracodawcę. Zmieniono również strukturę świadczeń socjalnych i warunki uprawniające do ich pobierania w taki sposób, aby zwiększyć motywację do podjęcia zatrudnienia, nawet gorzej płatnego i wymagającego niższych kwalifikacji niż poprzednia praca. Część podjętych działań była zgodna z nowoczesnym rozumieniem polityk publicznych. Polega ono na projektowaniu działań państwa jako zmierzających do ukształtowania okre-

ślonej struktury bodźców, która motywuje jednostki do aktywności pożądaných z punktu widzenia państwa aniżeli działań o charakterze silnie ingerencyjnym [Zybała 2013, s. 311-317]. Widoczne były również pewne podobieństwa między reformami Agendy 2010 a brytyjskim nowym prawem o ubogich (*new poor law*) z 1834 r., które ustalało wysokość zasiłku na takim poziomie, aby był on mniej atrakcyjny niż najgorsza praca [Judt 2011, s. 35].

Częścią Agendy była wprowadzona w 2005 r. Harz IV – reforma systemu zabezpieczenia społecznego dla bezrobotnych i pomocy socjalnej. Ustawa znacząco zmniejszała wysokość zasiłku dla bezrobotnych oraz skróciła do jednego roku okres, w którym przysługiwał zasiłek stanowiący procent ostatniej pensji. Wypłatę zasiłku obwarowano dodatkowymi warunkami, takimi jak konieczność pozbycia się dużej części zgromadzonego majątku, np. w postaci mieszkania lub oszczędności.

Celem Agendy 2010 było przyspieszenie wzrostu gospodarczego, zwiększenie zatrudnienia na niemieckim rynku pracy oraz poprawa międzynarodowej konkurencyjności niemieckiej gospodarki. Bezrobocie faktycznie spadło z rekordowych 12% w czasach wprowadzania reform do obecnego poziomu 5,2% (dane OECD z marca 2015 r.). Znacząco zwiększył się również odsetek zatrudnionych w grupie osób powyżej 60. roku życia: z 22% w latach 90. XX wieku do 45% w 2012 r. [Dahl 2015, s. 234]. Jednocześnie nastąpił dynamiczny rozwój sektora niskich płac, w tym takich branż, jak gastronomia, handel detaliczny, sektor usług dla firm, w tym sektor pracy czasowej. W konsekwencji coraz większym problem społecznym stało się zjawisko tzw. pracujących ubogich (*working poor*). Wskazuje się również, że ułatwienie możliwości zatrudnienia przy zmniejszonych składkach na ubezpieczenie społeczne może w dłuższej perspektywie spowodować konieczność ograniczenia świadczeń emerytalnych.

Reformy uzupełnione zostały kontrolą wzrostu płac. Ekonomści wskazują, że w latach 1999-2011 wydajność pracy na godzinę w Niemczech rosła o 1,2% rocznie, a płace realne (płace nominalne skorygowane o inflację) zaledwie o 0,7% [Flassbeck 2013, s. 70]. W konsekwencji towary i usługi produkowane w Niemczech są od 25 do 20% tańsze w porównaniu z pozostałymi państwami europejskimi. Badacze wskazują, że dzięki presji na wzrost płac Niemcy zeszły poniżej celu inflacyjnego na poziomie 2%, określonego dla całej strefy wspólnej waluty [Flassbeck 2013, s. 74]. Agenda 2010 spełniła swój główny cel, jakim było poprawienie międzynarodowej konkurencyjności gospodarki niemieckiej.

5. Zewnętrzna polityka ekonomiczna

Źródeł dzisiejszych sukcesów ekonomicznych Niemiec należy upatrywać również w transformacji polityki zagranicznej pojedynczeniowej „Republiki Berlińskiej” w stosunku do przedjednoczeniowej „Republiki Bońskiej”, w tym przede wszystkim rosnącej roli tzw. zewnętrznej polityki ekonomicznej. Scharakteryzowanie RFN jako aktora w polityce zagranicznej po drugiej wojnie światowej przysparzało spe-

cialistom wiele trudności. Niemcy, jako jedno z państw założycielskich Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, od początku wspierały procesy integracyjne na Starym Kontynencie.

Multilateralizm w polityce europejskiej RFN po przegranej w drugiej wojnie światowej wyrastał jednak nie tylko z doceniania wartości współpracy, lecz również z kalkulacji strategicznej. Poparcie dla integracji europejskiej wynikało z wiary w to, że proces zjednoczeniowy na kontynencie doprowadzi również do zjednoczenia dwóch państw niemieckich. Jak podkreślają badacze, od czasów zjednoczenia elity niemieckie nie postrzegają już procesów dalszej integracji europejskiej jako egzystencjalnego imperatywu, tak jak czyniły to wcześniej [Kundnani 2011, s. 36]. Politolodzy zauważają, że polityka europejska Niemiec uległa w ostatnich latach gruntownej transformacji, przyjmując za podstawową kategorię interes narodowy oraz własne korzyści handlowe w miejsce wspierania dalszej integracji kontynentu [Guérot, Leonard 2011, s. 5]. Zmianę tę interpretuje się w kategoriach przejścia od multilateralizmu bezwarunkowego do multilateralizmu pod pewnymi zastrzeżeniami lub też od multilateralnej strategii geopolitycznej do coraz silniej unilateralnej strategii geoeconomicznej. W tym kontekście podkreśla się, że Niemcy stają się szczególnym przykładem nowej formy siły w stosunkach międzynarodowych – siły geoeconomicznej. Potwierdza to rosnąca rola tzw. zewnętrznej polityki ekonomicznej w polityce zagranicznej Niemiec w ostatnim czasie.

Cezurę koncentracji na zewnętrznej polityce ekonomicznej stanowiło objęcie stanowiska kanclerza przez Gerharda Schrödera. To wtedy Niemcy motywowane zwiększeniem globalnej konkurencyjności swojej gospodarki wprowadziły Agendę 2010. W czasach rządów kanclerza Schrödera wizyty zagraniczne niemieckich delegacji rządowych zaczęły być regularnie wspierane przez przedstawicieli kluczowych sektorów i firm niemieckiej gospodarki. Największe firmy oddziaływały na decyzje w polityce zagranicznej: E.OO. Ruhrgas wpływał na politykę wobec Rosji, BMW na politykę wobec Chin, Siemens na politykę wobec Iranu [Kundnani 2011, s. 36].

W tym kontekście wskazuje się, że w Niemczech w ostatnich latach doszło do tzw. regulacyjnego zawłaszczenia (*regulatory capture*) kluczowych polityk sektorowych oraz zewnętrznej polityki ekonomicznej [Guérot 2013, Flassbeck 2013]. Termin ten opisuje sytuację, w której dominujący wpływ na kształt realizowanych polityk uzyskują najsilniejsze grupy interesu. W konsekwencji działania publiczne nie służą realizacji racji stanu czy zwiększeniu ogólnego dobrobytu społecznego, lecz sprzyjają partykularnym interesom. Część badaczy formułuje opinię, że główne kierunki i treść zewnętrznej polityki ekonomicznej Niemiec określane są przez największe firmy z sektora eksportowego. To również preferencje sektora eksportowego miały wpłynąć na presję na ograniczanie wzrostu płac w Niemczech w ciągu ostatniej dekady. Jak podkreślają specjaliści, negatywne konsekwencje „regulacyjnego zawłaszczenia” wiążą się tym, że przemysł eksportowy to sektor w dużej mierze oderwany od lokalnego kontekstu społecznego [Guérot 2013, s. 162]. Interesy pracowników i lokalnych konsumentów tracą na znaczeniu z powodu presji akcjonariuszy na zwiększanie bieżącej wyceny giełdowej spółek.

6. Gospodarka Niemiec a strefa euro

Trzecia płaszczyzna, na jakiej należy rozpatrywać zmiany w modelu koordynowanej gospodarki rynkowej, wiąże się z instytucjonalnym i strukturalnym powiązaniem Niemiec za pomocą jednolitego rynku wewnętrznego oraz strefy euro z procesami zachodzącymi w gospodarce europejskiej. Wskazuje się, że reżim wspólnej waluty jest reżimem asymetrycznie korzystnym dla najsilniejszych państw członkowskich oraz że utrwała zależność ekonomiczną tzw. państw peryferyjnych strefy euro wobec państw jądra strefy, w szczególności Niemiec [Grosse 2014, s. 255]. W ramach zewnętrznej polityki ekonomicznej prowadzonej na poziomie europejskim Niemcy często postulowali rozwiązania liberalne, odmienne od ich uregulowań wewnętrznych o charakterze koordynacyjnym. Było to spowodowane faktem, że bardzo konkurencyjnej i zorientowanej na eksport gospodarce niemieckiej rozwiązania liberalne, takie jak otwarcie wspólnego rynku, przynosiły liczne korzyści [Grosse 2014, s. 51]. Warto przypomnieć, że wspólna waluta uprzywilejowuje państwa silniejsze gospodarczo jeszcze mocniej niż wspólny rynek [Zielonka 2014, s. 24].

Od powstania Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW) w strefie euro zaczęła kształtować się strukturalna nierównowaga na rachunkach obrotów bieżących państw członkowskich strefy. Niemcy od momentu wprowadzenia euro gromadziły coraz większą nadwyżkę eksportową, państwa południowe natomiast notowały coraz większy deficyt [Krugman 2012, s. 175]. W ciągu dekady między rokiem 1997 a 2007 niemiecka nadwyżka handlowa w relacjach z pozostałymi państwami strefy euro urosła niemal czterokrotnie, z 28 mld euro do 109 mld [Kundnani 2011, s. 37]. W roku 2014 niemiecka nadwyżka eksportowa osiągnęła 215 mld euro i była najwyższa na świecie w liczbach bezwzględnych. Wspólna waluta, mająca być przełomowym krokiem na drodze do pełnej integracji kontynentu, w praktyce dokonała czegoś odwrotnego, tworząc tak naprawdę dwie Europy. Ekonomiści twierdzą, że państwa jądra strefy na czele z Niemcami przez całą dekadę ograniczały nierównowagę fiskalną i zwiększały swoją konkurencyjność dzięki restrukturyzacji przedsiębiorstw [Roubini, Mihm 2011, s. 316]. Przeciwną drogę obrały Włochy, Hiszpania, Grecja i Portugalia, gdzie nadal jest wysoka nierównowaga fiskalna, a koszty pracy przewyższyły wzrost produktywności. Sytuację pogarsza niska mobilność siły roboczej, będąca wynikiem m.in. różnic językowych i kulturowych, które wielu Europejczyków wciąż postrzega jak znaczącą przeszkodę w poszukiwaniu pracy za granicą.

Ekonomiści podkreślają, że w obrębie architektury instytucjonalnej strefy euro nie istniały mechanizmy, które byłyby w stanie wystarczająco wcześniej przeciwdziałać rosnącej asymetrii. Stopa procentowa ustalana przez Europejski Bank Centralny (EBC) w ramach wspólnej polityki pieniężnej była odpowiednia dla państw o historycznie niskiej inflacji i umiarkowanym tempie wzrostu gospodarczego, jednak zbyt niska dla Hiszpanii czy Irlandii [Tilford 2010, s. 2]. Tani pieniądz trafiający do tzw. grupy PIIGS powodował wzrost płac i cen, nieproporcjonalnie duży wobec wzrostu wydajności pracy. W Niemczech z kolei płace trzymane były pod kontrolą

i rosły wolniej niż wydajność pracy. Dociążenie polityczne i transfery pieniężne przekazywane w ramach europejskich funduszy strukturalnych okazały się zbyt małe, aby zrekompenzować szok asymetryczny, jaki strefa euro wytworzyła, łącząc w jeden organizm tak dalece różniące się od siebie państwa.

7. Sukcesy gospodarcze w mitologii politycznej Niemiec

Przedstawiając zmiany w modelu instytucjonalnym koordynowanej gospodarki rynkowej w Niemczech, należy zwrócić uwagę na jego zakorzenienie w niemieckiej mitologii politycznej. Jest to zgodne ze stanowiskiem społecznego konstrukttywizmu jako perspektywy naukowej, która akcentuje rolę idei i kultury w badaniach ekonomii politycznej. Politolodzy badający mity polityczne w Niemczech podkreślają pewną charakterystyczną cechę niemieckiej mitologii politycznej. Polega ona na sposobie postrzegania społecznego powojennych sukcesów gospodarczych Niemiec. W optyce społecznej ich główne źródła identyfikuje się przede wszystkim na poziomie cech i predyspozycji samych Niemców, nigdy w unikatowym splocie okoliczności historycznych i wielowymiarowych procesów zewnętrznych.

Badacze cudu gospodarczego lat 50. XX wieku (*Wirtschaftswunder*) stwierdzają, że powojenna *prosperity* stała się głównym mitem założycielskim RFN przede wszystkim z powodu przekazu symbolicznego i potencjału narracyjnego, jaki z tego wydarzenia płynął [Münkler 2013]. Konkluzja mitu założycielskiego w RFN miała polegać na tym, że akcentował głównie pilność i skrzętność Niemców, spychając na dalszy plan skomplikowane uwikłania polityczne i kontekst geopolityczny powstania RFN. Funkcja mitologicznej narracji założycielskiej polegała głównie na tym, by usuwać w cień wpływy zewnętrzne i przypadki, takie jak boom koreański, plan Marshalla i włączenie Niemiec do amerykańskiej przestrzeni gospodarczej, a w to miejsce eksponować dokonania własne [Münkler 2013].

Podobny proces zachodzi w ostatnich latach. W dyskusji nad przyczynami obecnych sukcesów gospodarczych w niemieckiej debacie publicznej podkreśla się pracowitość, zaradność i gospodarność Niemców oraz ich gotowość do podjęcia niezbędnych reform, takich jak Agenda 2010. Fakt, że rozwiązania instytucjonalne, takie jak strefa euro, zostały tak zaprojektowane, aby maksymalizować korzyści dla najpotężniejszych państw w systemie, nie jest brany pod uwagę. Warto przypomnieć, że zdaniem politologów to Niemcy i Francja ponoszą główną odpowiedzialność za zaprojektowanie wadliwego systemu wspólnej waluty [Zielonka 2014, s. 94].

8. Perspektywy rozwoju modelu koordynowanego

Zmiany w niemieckim modelu koordynowanej gospodarki rynkowej będą następować pod wpływem nacisków zewnętrznych, płynących ze strony pozostałych państw europejskich, w tym przede wszystkim członków strefy euro, a także w wyniku rozwoju sytuacji wewnętrznej. Najsilniejsza presja na zmiany w modelu niemieckim

będzie pochodzić ze strony europejskich partnerów Niemiec. Niemiecka nadwyżka na rachunku obrotów bieżących stanowi rezultat popytu na niemieckie towary zgłaszane m.in. przez Grecję, Włochy, Hiszpanię i Portugalię. Jej osiągnięcie nie byłoby możliwe bez deficytu państw znajdujących się na południu unii walutowej. Formułowane są również głosy w samych Niemczech, które podkreślają konieczność głębokiej korekty niemieckiego modelu społeczno-gospodarczego. Politolodzy podkreślają, że część opinii publicznej w Niemczech oczekuje projektu „przestawienia Niemiec na inne tory” [Guérot 2013, s. 162]. Podjęte w tym celu działania miałyby doprowadzić do wyższych płac, wzrostu inwestycji krajowych, stymulacji popytu wewnętrznego oraz redukcji nadwyżki w handlu zagranicznym. Wskazują również, że dyskusję o jednolitym modelu gospodarczym dla całej strefy euro należy zastąpić dyskusją o tym, jak różne modele gospodarcze do siebie dopasować i jak zapewnić między nimi transfery wyrównawcze.

Jednym z głównych problemów wewnętrznych Niemiec jest natomiast konieczność modernizacji infrastruktury w kraju. Zgodnie z wyliczeniami Niemieckiego Instytutu Badań nad Gospodarką (DIW) od 1991 r. wartość infrastruktury publicznej zmniejszyła się o 10% w stosunku do PKB [Buras 2013, s. 158]. Niemcy potrzebują znacznego wzrostu inwestycji publicznych i prywatnych przeznaczonych m.in. na drogi, linie kolejowe, przedszkola i szkoły oraz badania i rozwój. Ekonomisci identyfikują przyczyny niewystarczającego poziomu inwestycji w Niemczech w braku pozytywnych oczekiwań dotyczących przyszłych zysków. Przedsiębiorstwa produkujące na eksport zgromadziły oszczędności netto na poziomie ok. 2% PBK [Flassbeck 2013, s. 114]; jednocześnie inwestują mniej niż w ciągu ostatnich pięciu dekad. Zdaniem części badaczy firmy nie przeznaczają tych środków na inwestycje na rynku wewnętrznym z powodu złych perspektyw na zbyty towarów. Niska konsumpcja i ograniczanie wzrostu płac doprowadziły do sytuacji, w której przedsiębiorstwa nie inwestują w kapitał trwały, lecz przenoszą zgromadzone środki na rynek kapitałowy. Zmiana tej sytuacji może nastąpić tylko w drodze systematycznego, rozłożonego na lata wzrostu płac w Niemczech, a także redukcji zgromadzonej nadwyżki handlowej.

9. Zakończenie

Jeden z zarzutów formułowanych wobec perspektywy instytucjonalnej różnorodności kapitalizmu podkreślał, że rozpatruje ona poszczególne modele społeczno-gospodarcze w obrębie granic państwowych, w oderwaniu od powiązań zewnętrznych i wpływu procesów globalizacyjnych. W przypadku Niemiec rozpatrywanie modelu społeczno-gospodarczego w oderwaniu od procesów zewnętrznych zawsze było wyjątkowo trudne. Duża rola sektora przemysłowego produkującego na eksport, niezależny bank centralny dbający o stabilny poziom cen i silną walutę oraz polityka gospodarcza dążąca do zwiększenia ogólnego poziomu oszczędności (zgodnie z zasadą *Erst Sparen Dann Kaufen*) i poprawy konkurencyjności międzynarodowej stanowiły

cechy charakterystyczne gospodarki niemieckiej niemal od początków niemieckiej państwowości.

Jednak tak silne powiązanie Niemiec z gospodarką europejską oraz uzależnienie niemieckiej *prosperity* gospodarczej od popytu na niemieckie towary zgłaszanego ze strony pozostałych państw europejskich jest zjawiskiem nowym. Ta zależność jest bezpośrednią konsekwencją trzech głównych, wzajemnie z sobą powiązanych czynników. Pierwszy powód stanowi architektura instytucjonalna strefy euro, w tym zwłaszcza jednolitej polityki monetarnej, która nie została uzupełniona jednolitą polityką fiskalną. Drugim jest rosnąca rola zewnętrznej polityki ekonomicznej i uczytnienie z kwestii ekonomicznych priorytetów w polityce zagranicznej. Trzeci powód wiąże się z reformami wewnętrznymi w Niemczech, związanymi z Agendą 2010. Szczególne znaczenie miała presja na wzrost płac, dzięki której Niemcy zeszły poniżej celu inflacyjnego określonego dla całej strefy wspólnej waluty i stały się najbardziej konkurencyjną gospodarką w Europie.

Literatura

- Blyth M., 2013, *Austerity. The History of a Dangerous Idea*, Oxford University Press, New York.
- Buras P., 2013, *Inna niemiecka Europa?*, Krytyka Polityczna, nr 34.
- Dahl M., 2015, *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa.
- Flassbeck H., 2013, *10 mitów kryzysu*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Guérot U., 2013, *Kiedy system dochodzi do ściany, potrzebujemy idei*, Krytyka Polityczna, nr 34.
- Guérot U., Leonard M., 2011, *The New German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs*, European Council on Foreign Relations, London.
- Grosse T.G., 2014, *W poszukiwaniu geoeconomii w Europie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Hall P.A., Soskice D., 2001, *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, Oxford.
- Jasiecki K., 2013, *Kapitalizm po polsku. Między modernizacją a peryferiami Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Judt T., 2011, *Źle ma się kraj. Rozprawa o naszych współczesnych bolączkach*, Wydawnictwo Czarne, Warszawa.
- Kundnani H., 2011, *Germany as a Geo-economic Power*, The Washington Quarterly, t. 34, no. 3.
- Krugman P., 2012, *End this Depression Now!*, W.W. Norton & Company, New York–London.
- Markowski R., 2014, *Demokracja i demokratyczne innowacje. Z teorii w praktykę*, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Münkler H., 2013, *Mity Niemców*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa.
- Roubini N., Mihm S., 2011, *Ekonomia kryzysu*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Tilford S., 2010, *How to save the euro*, Centre for European Reform.
- Wade R.H., 2013, *Trzeba rzucić kości*, Polityka, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/1547645,1,robert-h-wade-o-pozytkach-z-panstwowych-inwestycji.read> (1.02.2015).
- Zielonka J., 2014, *Koniec Unii Europejskiej?*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa.
- Zybała A., 2013, *Państwo i społeczeństwo w działaniu. Polityki publiczne wobec potrzeb modernizacji państwa i społeczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.